

RODERYK LANGE
Instytut Choreologii
Poznań

ROZWÓJ CHOREOLOGII W POLSCE

Dziedzina wiedzy o tańcu, *choreologia*, ukształtowała się dopiero w ciągu minionego półwiecza. Jest ona jak gdyby odpowiednikiem muzykologii, nauki o muzyce. Opóźnienie choreologii w stosunku do innych nauk humanistycznych zostało spowodowane przede wszystkim mocno zakorzenionymi w mentalności europejskiej negatywnymi konotacjami tańca.

Począwszy od doby średniowiecza, w Europie, taniec rugowano z życia człowieka jako przejaw pogańskich ideologii, cielesności, rozwiązłości i nieprzyzwoitości. W wyniku przemian kulturowych taniec utracił z czasem aspekt sakralny i treści obrzędowe. W obrębie tzw. kultury wyższej uległ sekularyzacji i stał się niemalże wyłącznie marginalną rozrywką lub wyspecjalizowaną dziedziną popisów baletowych w teatrze.

Jako antidotum na zaistniały stan rzeczy, począwszy od XIX wieku, w obrębie pedagogiki, wychowania i rehabilitacji, zaczęto rewindykować zapoznane w życiu człowieka wartości związane z wyrażaniem się w ruchu. Dostrzeżono szkody wyrządzone człowiekowi przez nadmierne, jednostronne zautomatyzowanie życia w środowisku zurbanizowanym i uprzemysłowionym, przez przerost rozwoju cywilizacji opartej na technologii, a wypierającej aktywny udział człowieka w życiu i kulturze, i ograniczającej użycie ruchu jako środka wyrażania się.

Jednocześnie specyficzne zainteresowanie kulturą chłopską w epoce romantyzmu doprowadziło, jak wiadomo, w drugiej połowie XIX wieku do utworzenia nowego działu nauki, folklorystyki. Właśnie w obrębie dawnych kultur chłopskich taniec pełnił wiele zasadniczych funkcji społecznych, magicznych i obrzędowych. Badania nad kulturami, gdzie rola ruchu znaczącego (tańca) ujawnia cały potencjał bezsłownego wyrażania się człowieka, szczególnie w jego życiu duchowym, pozwoliły na sformułowanie założeń metodycznych dla całej choreologii, a nie tylko etnochoreologii. Metodyka ustalona w tych badaniach stała się nieodzowna w pracach nad tańcem religijnym, świątynnym, widowiskowym, teatralnym i rozrywkowym. Okazało się, że „taniec” w swojej istocie zawsze ten sam, przyjmuje tylko różne oblicza, zależnie od kontekstu społeczno-kulturowego. Zrozumienie tego przywróciło ważkość roli tańca we współczesnym świecie.

Drugą istotną przyczyną opóźnienia rozwoju choreologii był wielowiekowy brak adekwatnego środka notacji ruchowej. Dziedzina tańca pozostawała przez

stulecia „niepiśmienna”. W tańcu przekazuje się treści w sposób niewerbalny i wszelkie opisy słowne przejawów ruchowych zawodzą. Mogą one mieć jedynie znaczenie środka mnemonicznego, będącego podporą dla pamięci kogoś, kto dobrze zna określone przebiegi ruchowe i ich styl wykonawczy.

Pierwszym systemem notacji, zasługującym na miano pisma ruchowego, była *kinetografia* utworzona w roku 1928 przez Rudolfa Labana, wielkiego teoretyka tańca pochodzenia węgierskiego¹. Kinetografia jest odpowiednikiem pełnego pisma graficznego, podobnie jak pismo fonetyczne. Od tego też momentu zaczęły się ukazywać opracowania z transkrypcjami przebiegów ruchowych, co gwarantowało po raz pierwszy rzeczową dokumentację materiałów tanecznych. W miarę dopracowywania metodyki badań nad tańcem, powstała bardzo szybko nowa dziedzina nauki, *choreologia*.

Polska znalazła się w czołówce wszystkich tych poczyniń. W Katedrze Etnologii Uniwersytetu Warszawskiego podjęto poważne prace naukowe nad tańcem wiejskim na terenie Polski już około 1935 roku. Ówczesny kierownik Katedry profesor Cezaria Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczowa trafnie oceniła taniec jako przejaw kultury i istotny materiał w badaniach nad zachowaniami i wyrażaniem się człowieka². Podobne prace podjęto w owym czasie w Europie jedynie na Uniwersytecie Wiedeńskim.

Do prac naukowych nad tańcem w Polsce włączył się profesor Stanisław Głowacki, wykładowca historii tańca w Państwowym Instytucie Sztuki Teatralnej w Warszawie. Odbył on m. in. studia muzyczno-ruchowe u Dalcroze'a w Hellerau, a w zakresie kinetografii w Instytucie Labana w Berlinie. Jako pierwszy stosował w Polsce kinetografię do prac badawczych oraz do zapisu ruchu w reżyseriach Leona Schillera.

Kulminacją wszystkich tych działań było zorganizowanie stoiska polskiego na specjalnej wystawie tańców w Archives de la Danse z okazji Wystawy Światowej w Paryżu w 1937 roku³. Eksponowane wtedy kartogramy, przedstawiające rezultaty analiz dokonanych na materiałach tanecznych z terenu Polski i zapisy kinetograficzne wybranych typów tańca, były ewenementem w skali światowej. Zamiarem Katedry Etnografii Uniwersytetu Warszawskiego było utworzenie Archiwum Tańca w Warszawie. Wszystkie te osiągnięcia zostały kompletnie zniweczone w czasie II wojny światowej.

Po zniszczeniach wojennych podjęto w Polsce energiczne działania w celu zabezpieczenia ocalałych zabytków kultury w szerokim tego słowa znaczeniu, w tym również kultury tanecznej. Pierwsze próby zorganizowania takich prac

¹ Rudolf Laban (ur. 1879 w Bratysławie, zm. 1958 w Addlestone, Anglia). Po raz pierwszy opublikował swój system notacji ruchu w 1928 roku w piśmie „Schriftanz” (Wiedeń-Lipsk).

² C. Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczowa, *O tańcach ludowych w Polsce*, „Teatr Ludowy” R. 27, 1935, nr 8, s. 112 - 119; Referat wygłoszony na międzynarodowym Kongresie Tańców Ludowych w Londynie, w lipcu 1935 roku – *Folk Dances and Wedding Customs in Poland*, Archives de la Danse, Paris 1937.

³ C. Baudouin de Courtenay Jędrzejewiczowa, *Tańce i stroje*, „Arkady” R. 3, 1937, nr 5.

odjęto w Instytucie Badania Sztuki Ludowej w Warszawie w 1946 roku. Jednak dopiero w ośrodku toruńskim (Muzeum Etnograficzne i Katedra Etnografii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika) nabrały one realnych kształtów. Systematyczne prace badawcze nad tańcem rozpoczęto od 1954 roku. Badania terenowe prowadzone przez następnych 12 lat pozwoliły na ustalenie warsztatu naukowego. Opublikowano kwestionariusz do badań terenowych i założenia metodyczne dla takich prac⁴. Zagadnienia tańca zostały ujęte kontekstualnie zarówno w zakresie zaplecza społeczno-kulturowego, jak i struktur samego materiału tanecznego. Praca ta jest jedną z pierwszych tego typu w literaturze światowej. Propozowany schemat postępowania badawczego i porządkowania materiału okazał się przydatny nie tylko w kraju, ale sprawdził się w badaniach pozaeuropejskich i był stosowany w różnych ośrodkach uniwersyteckich w Europie.

Nade wszystko ważne było włączenie do pracy innych badaczy z terenu całego kraju i ujednoczenie metody postępowania tak, aby osiągnięte rezultaty były porównywalne⁵. To właśnie dzięki tej grupie badaczy doszło do wyodrębnienia i ukształtowania się etnochoreologii w Polsce.

W ośrodku toruńskim wprowadzono też na nowo kinetografię jako podstawowy środek graficznej dokumentacji materiału ruchowego oraz przeprowadzono szeroko zakrojone szkolenia w zakresie analizy i notacji ruchu z udziałem słuchaczy z całego kraju⁶. W rezultacie ukazała się w Polsce seria publikacji na temat tańca o walorach prac naukowych⁷.

Po długiej przerwie, trwającej od 1967 roku⁸, szkolenia choreologiczne w Polsce wznowiono dopiero w roku 1981. Dzięki dalekowzrocznej inicjatywie prof. profesora Józefa Burszty, zaproszono autora niniejszego artykułu do wygłoszenia cyklu wykładów z antropologii tańca na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jednocześnie, dzięki wysiłkom AWF, a później Pałacu Kultury, zorganizowano intensywne kursy analizy i notacji ruchu systemem Labana.

Jednak wskutek wydarzeń grudniowych w 1981 roku w Polsce, prace te można było ponowić dopiero w 1988 roku. Ukazała się też wtedy w Krakowie polska wersja książki niniejszego autora *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna* (tytuł oryginału: *The Nature of*

⁴ Lange R., *Taniec ludowy w pracach Muzeum Etnograficznego w Toruniu (Metoda badań terenowych nad tańcem)*, Toruń 1960; 2 wyd., Instytut Choreologii, Poznań 1995.

⁵ Lange R., *Działalność ośrodka toruńskiego w zakresie folkloru tanecznego i muzycznego*, „Literatura Ludowa” R. 8, 1964, nr 4 - 6, s. 202 - 205; Tenże, *Historia badań nad tańcem ludowym w Polsce*, „Lud” t. 51, 1968, cz. 2, s. 415 - 452.

⁶ Lange R., *Podręcznik kinetografii*, PWM, Kraków 1975; 2 wyd., Instytut Choreologii, Poznań 1995.

⁷ Lange R., *Kinetography Laban (Movement Notation) and the Folk Dance Research in Poland*, „Lud” t. 50, 1966, s. 378 - 391.

⁸ Autor znalazł się z konieczności w Anglii w 1967 roku, gdzie wykładał antropologię tańca na Queens University w Belfaście, na Uniwersytecie Londyńskim i w Laban Centre w Londynie. W latach 1977-1992 wykładał również etnologię na Uniwersytecie Polskim w Londynie.

Dance. An Anthropological Perspective, London 1975)⁹. Pozycja ta stała się przydatnym podręcznikiem do wykładów z antropologii tańca, będących wstępem do choreologii ogólnej. Od tej też pory zajęcia akademickie i warsztaty letnie organizowano już systematycznie co roku.

Wykłady i ćwiczenia uniwersyteckie obejmują szeroki wachlarz zagadnień choreologicznych. Obok tematyki wprowadzającej słuchaczy w dziedzinie szeroko pojętego tańca, odbywają się również wykłady o charakterze monograficznym, metodycznym oraz zajęcia praktyczne, które są podstawowym elementem dociekań analitycznych i teoretycznych. Słuchacze rekrutują się głównie spośród studentów etnologii, antropologii kulturowej, muzykologii i innych kierunków humanistycznych (jak np. socjologia, psychologia, filozofia, filologia). Zajęcia odbywają się w obu semestrach, a warsztaty praktyczne w okresie letnim.

Seminaria zrzeszają osoby specjalnie zainteresowane zagadnieniami tańca. Powstało już kilka prac dyplomowych i magisterskich, a dalsze są zaawansowane. Zarysowuje się możliwość przygotowania kadry wykształconych badaczy, którzy podejmą w przyszłości pracę naukową w dziedzinie tańca w szerokim zakresie: obok folklorystyki tańca uwzględnia się również dziedzinę tańca teatralnego, rozrywkowego i współczesnych jego przejawów w subkulturach miejskich.

Specjalną wagę przykładają się do szkolenia kinetograficznego. Jest to swoiste studium ruchu i jego analiza. Słuchacze zapoznają się praktycznie z tworzywem tańca. W okresie letnim urządzane są kilkutygodniowe kursy stopnia wstępnego i zaawansowanego. Przyjmuje się też zainteresowanych słuchaczy z terenu całego kraju i z zagranicy.

Chcąc zapewnić godziwe warunki pracy dla tych poczynań, w dniu 5 czerwca 1993 roku otwarto Instytut Choreologii na Starym Mieście w Poznaniu, w pomieszczeniach specjalnie na ten cel zaadaptowanych. Instytut powstał jako rezultat wysiłków życzliwych sprawie osób i instytucji, i działa na zasadzie fundacji.

Obok działalności dydaktycznej prowadzi się akcję wydawniczą. Dotąd wyszły dwie teki ze zbiorami etiud ruchowych, zapisanych w kinetogramach przez kolejne roczniki słuchaczy. Służą one studentom jako materiał do odczytywania ruchu, podobnie jak nuty pozwalają na odczytanie muzyki¹⁰.

W roku 1995 wznowiono wydanie kwestionariusza do badań terenowych nad tańcem i zasad postępowania badawczego (I wyd.: Muzeum Etnograficzne w Toruniu, 1960) oraz drugie, zmienione wydanie podręcznika kinetografii

⁹ Lange R., *The Nature of Dance. An Anthropological Perspective*. Macdonald and Evans Ltd., London, 1975; wersja polska: *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze. Perspektywa antropologiczna*, PWM, Kraków, 1988.

¹⁰ *Poznańskie Studium Kinetografii*, z. 1, Pałac Kultury w Poznaniu, Poznań 1992 (30 kinetogramów); *Poznańskie Studium Kinetografii*, z. 2, Instytut Choreologii, Poznań 1994 (30 kinetogramów).

(wyd.: PWM, 1975). Dzięki tym publikacjom studenci mają do dyspozycji kluczowe pozycje podręcznikowe, których pierwsze wydania dawno już zostały wyczerpane.

Utworzenie Instytutu Choreologii w Poznaniu i ustalenie programów wykładów uniwersyteckich w tej dziedzinie stwarza unikatowe możliwości dalszego rozwoju choreologii w Polsce. Studenci Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, nawet jeśli nie podejmują specjalności choreologicznej, wykorzystują zdobytą wiedzę o tańcu w swoich studiach humanistycznych, stąd ich duże zainteresowanie zajęciami. Świadczą o tym ich liczne referaty i prace dyplomowe.

Wiadomość o utworzeniu tej placówki w Poznaniu znalazła szeroki oddźwięk w świecie. Instytut Choreologii w Poznaniu zorganizował już w krótkim okresie swojego istnienia dwie konferencje międzynarodowe: w ramach Biennale Współczesnego w 1994 roku Międzynarodową Konferencję Naukową poświęconą genezie i współczesności teatru tańca oraz sesję roboczą Europejskiego Seminarium Kinetografii.

Roderyk Lange

THE DEVELOPMENT OF CHOREOLOGY IN POLAND

(Summary)

Scholarly dance research was started in Poland at Warsaw University around 1935, under Professor C. Baudouin de Courtenay-Jędrzejewicz. The analysis of field work material resulted in maps showing the territorial expanse of particular dance features. 2) Kinetography Laban was introduced for the recording of transcribed material.

After the ravages of World War II, work on dance was started again in Warsaw. However, it became truly established at Toruń ethnographic centre in 1954, under Roderyk Lange. 1) Procedures of dance research, together with a questionnaire for field work were published. 2) Contextual approach was followed up both, in collecting and analysing dance data. 3) A group of fellow researches was brought together, which was instrumental in the rise of Polish ethnochoreology. 4) Kinetography Laban was introduced and widely taught. As a result well researched and documented publications began to appear. The work in Toruń came to an abrupt halt with the closure of the Dance Department in 1967.

The teaching in choreology was started again in 1988 at Poznań University, under Professor Roderyk Lange. The Choreological Institute was created in 1993. The scope of research and returning on dance includes various categories, ranging from folklore to stage dance. Methodologies of dance research are being taught and applied.